

ÖSSZEROPPANÁS

BURÁNY NÁNDOR

Je ne sais pas ce que je
cherche, je le nomme avec
prudence, je me dédis, je me
répète, j'avance et je recule.

Camus: L' enigme

Egy éve már úgy érzed, hogy bármelyik nap, bármelyik pillanatban az utcán, a moziban, otthon és bárhol eltűnhetsz, egyszerűen elvisznek, lelőnek, elveszel, s nem leszel többé, senki sem tudja majd, hová letél, mi történt veled, senki sem keresi, merre, miért, mennyi időre tűntél el, s ki követte el mindezt, mintha valakinek vagy valamilyen szervezetnek a kezében lennél, s egyszerűen ennek a rokonszenvétől, hangulatától függne az életed, borzasztó ez az érzés, elviselhetetlenül kínos, s mégis, egy éve már, hogy magadban hordod, hogy nem tudsz szabadulni tőle, cipelned kell, anélkül, hogy sejtenéd is, meddig; mintha legalábbis olyan nagy bűnt követtél volna el, amelyért az érvényben lévő írott és íratlan törvények alapján is halálbüntetés jár, s csak idő kérdése, mikor szólod el magad, mikor tudódik ki rólad, hogy bűnös vagy.

Most már vége. Tarthatatlan állapot. Előbb-utóbb úgyis kikotyogod. S különben is, holnap biztosan kinyírnak. Holnap reggel. Most este tíz óra van. Jönni kellene a barátodnak. Tízre ígérte. Jó lenne elindulni, hogy időben odaérij, hogy utána még aludhass is egy keveset.

Egy éve már, hogy érzed ezt, pedig már hónapokkal ezelőtt elküldte az ezredes a revolvergolyót, nyilván, hogy tudtadra adja, nem kell félned, most már megkegyelmezett; nem tudod már, hová lett a golyó, de még mindig félsz, azaz nem is kellene félned, hiszen biztosan tudod, hogy el fogsz tűnni, hogy hiába minden, semmi értelme az egésznek, ennek az állandó és kínos vergődésnek, nem éri meg, hogy itt vonszold magad, menekülsz városból városba, pedig tudhatnád, megszökni nem lehet, ez mindenütt jelen van, elkísér Rómába, Pestre, Belgrádba és Splitbe is, azaz inkább benned van már eleve, s akárhová utazol mindehová viszed magaddal.

Sartre-t és Camus-t szeretted nagyon négy-öt évvel ezelőtt, ők is segítettek megérteni, hogy az egész életnek semmi értelme nincs. Küzd, szenved, nélkülöz az ember valamiért, s aztán a végén felfordul. Nincs tovább. Közben minduntalan lenézték, megalázták, becsapták, mind elviselte, mert remélt valamit, s ehelyett a végén meghal.

Sokszor kérdezted magadban, hogy lehet így, ilyen tudattal, érzéssel élni, nem póz-e ez csupán, álarc, tetszelgés. Nem lehet az, mert senki sem tudta eddig megcáfolni ennek az életérzésnek az igazságát, senki sem tud meggyőzni arról, hogy nem így van, ahogy gondolod, nem találtál még elfogadható érvet, valami olyat, amiből látnád, hogy érdemes élni. De úgy látszik, ebbe azért mégsem tudsz belenyugodni te sem, mindig várja az ember, várnia kell, hogy megtalálja majd azt az érvet, az értelmet. Nem hiszed, hogy megtalálja.

Hogy jutottál ide, nem defekt-e mégis ez az érzés, talán az emberek többsége csak másként gondolkozik? Segíthet még rajtad valaki? Ha nem hiszel is benne, ha semmiben sem hiszel már, most ezt még meg kell próbálnod. Reggel kipakolsz. Ez lesz a legjobb, az egyetlen lehetőség. Az ember hord magában egy igazságot, nagyon nehéz igazságot, azt kellene megfogni, kimondani, majdnem azt mondtad, ha sikerülne, életcélnek az már önmagában is elég lenne. De most a holnap reggelről van szó. Ott ha elmondanád a teljes igazságot, talán megmenekülnél örökre. Ám a barátod csak nem jön, egyedül ülsz a sötét bárterem egyik sarkában, a fehér abroszon térképet rajzolt a kiloccsant alkohol, savanyú a szád a bortól, a zenekar magyarnótákat játszik, egyik tagja néha énekel is. Itt beszéltétek meg a találkát, már a fekete sem esik jól, csak a holnapi napra gondolsz, idegesen forgatod a tekinteted, minduntalan a nyíló ajtóra nézel, de hiába, a barátod cserbenhagyott, biztos, valamelyik régebbi kurvajánál ragadt le. Pedig menni kellene már. Holnap kiállsz eléjük, meghallgatod őket, aztán szót kérsz, s elmondasz mindent. A jelenlevőkre és a távolmaradottakra való tekintet nélkül, a teljes igazságot. A bárpulthoz mész, fizetsz.

Az utcán hideg, novemberi, ködös éjszaka, nyirkos a levegő, végignézel a földszintes házsorokon, egyetlen ablak világít, kihalt a kisváros, csak a bárból szűrődik ki a szellőztetőnyíláson a tömény füsttel a muzsikaszó.

Főutca, országút, ha előbb kijössz, talán akad, aki fölvesz, a kávéház előtt áll három kocsis, de az autóstoposnak ilyen tájban már nemigen lehet reménye. Megindulsz jobbra, az országúton észak felé, a templomnál visszafordulsz. Fázik a füled, az orrod is. Cipőd elázik. Nyakad felhajtott gallérodba húzod, kezed mélyen zsebeidbe süllyeszted. Ismerős ez az utca, minden ház, minden fa, minden villanykaró. Az emlékek sem tudnak felmelegíteni. A tavasziak sem.

Negyvenegy? Negyvennégy? Két évszám, két fordulat. Barbárság, erőszak, vér, napfényben csillogó repülőgépek, légiriadó, szirénazúgás. Az apád katona, akkor is, 41 tavaszán, s előbb is sokszor a régi Jugóban, azt mesélték, hogy a gazdagok helyett sokszor másokat hívtak be tartalékba. Kilencéves vagy, anyáddal és hároméves húgoddal egy házban. Talán három évvel előbb halt meg nagyapád, apád apja, aki veletek egy házban lakott. A szomszédban anyád szülei laknak, februárban mindig nagy névnapot rendeznek nagyapádnak, kis fenyőt is feldíszítenek neki, néhány szívart is akasztanak rá. Rendszerint disznótoros vacsora, aztán a felnőttek a petróleumlámpa mellett nyolcvanegyeznek. Karakán ember volt a nagytata. Azt mondták, nagy hit van benne. Szeretett iszogatni. Élinek benned azok a születésnap estiék. Egyszer közvetlenül a háború előtti években betoppant az apád, ott-hon keresett benneteket, de mert nem talált senkit, a szomszédban

kopogott. Katonaruhában jött, szuronnal, neked egy játékpuskát hozott, húgodnak hajas babát. Boldog voltál akkor este?

Aztán eljött 1941 márciusa, nem értettél semmit, csak azt láttad, hogy valami rendkívüli történik, az utcán szokatlanul sok az ember, mintha ünnep lenne.

A Gyepszéken laktok, valamikor ez volt a város legszélső utcája, de 19 után ide építettek a temető és a szélső ház sor közötti szűrűre néhány újabb házsort, szerbiai telepések jöttek oda lakni, pár ezer ember, dobrovoljacoknak nevezték őket, s negyvenegyig már sokan megtanultak közülük magyarul. Tavasz, jártok az iskolába, a tanító néni az elsöben egy nagyon szelíd, magas asszony, nem féltetek tőle, a másodikban már szigorúbb a tanítónő — megállsz, a sűrűsödő ködben a túloldalon akkoriban épült házának körvonalait bontogatod tekinteteddel —, de valahogy mégis kedvesebb. Nem emlékszel, az iskolában hogy történt a fordulat, a tanítónő a régi maradt, azt sem tudod, volt-e szünet azokban a napokban. Szégyenlős, félnék gyerek voltál. Az iskola ott állt utcátok sarkán, ahogy kijössz a kapun, bal kéz felől a harmadik ház, anyád is oda járt elemibe, és sokszor mondogatta, milyen jó lesz majd neked is, a szünetben hazajárhatsz uzsonnázni, s ha elfelejtesz valamilyen füzetet, könnyen hazaugrasz érte. Ez jó is volt. Az iskolaszolga — mint szomszédok, töletek hordták a tejet — jóban volt a szüleiddel, s veled külön is jól bánt, ez sokszor nem tetszett neked; az óráközi szünetek végén sorba állított benneteket az udvaron, úgy vonultatok fel kettesével az osztályba, persze a gyerekek szaladgáltak, piszkálódtak, nem akartak sorba állni, aztán téged, mert fegyelmezett és szófogadó voltál, sokszor példaként emlegetett, ezt szégyellted a többiek előtt.

A szalmakazalra emlékszel még, a lányokkal oda bújtatok, de a hitanórák megkezdése után már egyre ritkábban. Április hatodika? Éjszaka. Nem mertek otthon maradni. Az anyádék hallgatták a rádió híreit, aztán megállapodtak, hogy jobb lesz, ha éjszakára átmentek az öregapádék után következő sarokházba. Ott volt pince is, vasgerendákkal, egy nyugdíjas vasutas háza, ezek is töletek hordták a tejet, meg néhány lakó is. Az utcában egyedül ezen a házon voltak nagy ikerablakok, s ez nem volt fehérre meszelve.

Hajnalban fölriadtok. Te a konyhában egy összecukható ágyat kapsz, előtte való napokban a felnőttek beszédéből már hallottál a bombázásról, légitámadásról. Hajnalban rettentő robbanás rázta meg a levegőt, mintha a háztető is lerepült volna, mindannyian az udvarra sietetek, találgattatok, mi lehetett az. Lakott a házban egy tisztviselő is, ez volt az egyetlen iskolázott ember az utcában — kicsit fel is rótták neki egymás között a parasztok, hogy részt vesz a szerb államigazgatásban, de azzal védekezett, inkább az anyja, egy magas, nagyon kövér, mindig hosszú ruhában járó, beszéd közben mélyeket sóhajtó asszony, hogy a jobb kezén hiányzik három ujja, kénytelen vállalni a tisztviselői munkát —, ő hivatalból már előbb tudta, hogy mi készül, s vele együtt a felnőttek a virágoskertben állva kisütötték, hogy a hidat robbantották fel.

Réggel repülőgépek a város felett. Úgy hallatszott, azt rebesgették, hogy bombázzák is a várost, de aztán kitűnt, hogy csak az állomás környékét gépfegyverezték. A nyugdíjas sarokházában lakott szüleidvel

egy idősebb kamasz, ő leste az árnyékból vicsoritva a repülőket, aztán ügyetlenül, darabos mozdulatokkal megpróbálta lerajzolni, milyen jeleket, kereszteteket lát a német gépek szárnyán, sokszori próbálkozás után lerajzolta a horogkeresztet is.

Másnap vagy harmadnap, vasárnap volt, bevonultak a magyarok. Kitért a háború. Az apád valahol a hármas határon lenn Macedóniában. Semmit sem tudtok róla.

Jönnek a magyarok. Nem emlékszel az anyád, a nagyanyád, a nagyapád arcára sem, örültek-e azokban a napokban. Az emberek azt mondogatták: „Amennyit föl a kerék, annyit le is.” Kinn voltál az utcán, jöttek a cimborák, s elmentél velük a nagyutcára, várni a honvédeket. Minden homályosan dereng, azt sem tudod, gyalog jöttek-e, motoron, harckocsikon vagy lóháton. Ugyanakkor sokkal jobban emlékszel arra, noha nem láttad, de mintha most is hallanád minden szavát, ahogy az apád később elmeséli, hogy feküdtek kinn a pusztán az ágyúk mellett, várva a németeket, meg a parancsot a lövésre. Lőttek is talán ötvenet az ágyúkkal. A hegytetőről a kapitány, egy kiabálós, ideges ember, mindig csak azt jelentette, hogy jó volt, telibe talált, aztán csak azt látták, hogy hirtelen felpattan a lovára és elvágtat, hogy többé se lássák. Akkor a németek két-három motorkerékpáron kirobogtak elébük a hegy mögül, fölporzott mögöttük az út, eldobták a motort, leadtak az ágyúk felé néhány sorozatot, aztán föl pattantak megint a motorra, s vissza a hegy mögé. A repülők köröztek, gépfegyvereztek, felrobbant a lőszerraktár, szilánkok vágták agyon a lovakat, egy-két lövés és vége az ütközetnek. Talán kétszer mentél ki a nagyutcára, másodszer azonban lövöldözés kezdődött — itt állatok valahol, ahol most az új benzinkút van, akkor egy borbély műhelye volt, most nagy tartálykocsi farolt a föld alatti medence egyik nyílásához, a motor mélyen zúg —, s a puskaropogásra szétszéledt a nép, ti is hazaszaladtatok, az anyád a húgoddal a kuckóba bújva idegeskedett, hogy hol vagy, mi történt veled, rádparancsolt, hogy odabújj te is. Többé nem engedték, hogy kimenj a honvédeket nézni. Néhány napra már az utcátokba is vonultak a katonák, házaknál helyezték el őket.

Aztán szörnyű napok. Kilencéves vagy s kíváncsi. Kimennél az utcára.

— Ne menj ki! — szólnak utánad. S ha csak kinyitod is a kaput, a csikorgásra:

— Csukd be a kaput. Már megint... — s ráfordítják a zárat.

Csak néha láthatod, hogy a telepeseket kiterelik a kocsiútra, ott, ahol a csorda szokott járni, most őket sorakoztatják. Napok, hetek múlnak el, undorító, szomorú jelenetek. Árverezik a kolonisták ottmaradt holmiját. A bíró fölemeli a kiskecskét:

— Ki ad többet érte?

Sértő tréfák, goromba nevetés.

Az anyámék már mesélik, suttognak:

— Hallotta, békés embereket is lőttek le az utcán?

— Az iskola padlásáról rálőttek a katonákra.

— A sarki boltos a kertben ásott pincét, onnan lövöldöz, arra ne menjenek.

— Az állomás mögött abba az ikerablakos házba gránátot dobtak. Csak két kis árva maradt életben.

— A szomszédból két öregot vittek el, a kenyér meg benmaradt, bennégett a kemencében.

Itt kezdődött? Itt jelentkeztek a trauma első tünetei, vagy olyan megfázás volt ez, amely miatt majd csak az öregkorban jelentkezik a reuma? Az anyaországból jöttek a csendőrök, tisztviselők. Lenéztek benneteket. A gyerekeik is az iskolában. Emlékszel, egy tanyai nagynénéd — kocsmájuk volt — micsoda nagy örömmel adta le:

— Hallgatom a rádiót, tudjátok: A kormányzó úr kiadta a..., s rohanok ki, hogy mondjam: Emberek! A kor...

Aztán nemsokára ezt hallod róluk:

— Ejtőernyősök!

— Nem szeret ez egy sem dolgozni! Csak azért jöttek, hogy megszedjék magukat.

Egymást érték a szomorúan nevetséges történetek: A tiszt úrba mint legénybe beleszeret valamelyik gazda lánya, hónapokig megy az udvarlás, a tisztnek nem kell a hadikosztot enni, eltartják a lányos háznál, nagy a boldogság, aztán az eljegyzés előtti napon megjelenik a tiszt úr felesége. Az anyaországból.

Még abban az évben ősszel akasztás a kaszárnyaudvaron. Zsidók? Kommunisták? A rögtönítelő bíróság döntése: hat kötél általi halál. Egy asszony is van a halálraítéltek között. Ténferegsz a felnőttek társaságában, hallgatod, miről tárgyalnak. Sajnálják az asszonyt.

— Azt mondták neki, csak egy szóval tagadja meg, hogy kommunista, s megkegyelmeznek neki.

— És nem? — sajnálkozás, csodálkozás is a hangban.

— Nem az!

— De ugyan már, de mért nem mondta, hogy...

Elsötétítés. Gyakori légiriadó. Zsír helyett margarin. Háború. Tábori mise. A hittantanár pofozkodik. Jaj annak, akinek nincs Szent vagy uram imakönyve. Minden vasárnap reggel sorban mentek a gimnáziumból a misére. Az állomáson búcsúztatások, indulnak a frontra a katonák. Az egész szertartást a rakodón tartották, ott, ahol a dinynyét szokták átadni, s ahonnan aztán a vagonba rakják, itt a mázsa is, ahol a hízókat és a vágómarhát lemérik és a vagonba terelik. Egy fekete képű parasztgyerek, zsellér, a feleségétől búcsúzik, szidja a gazdát, közben a főtiszt a frontra induló katonák magasztos feladatairól beszél ünnepi hangon. A fekete katona olyanokat mond, hogy ő oda-mondogatta a gazdának, hogy neki ugyan nincs mit védenie és hogy most csak a gazda vagyonaért kell vágóhídra vinnie az életét.

Talán ez az első találkozásod az osztályellentéttel.

Megmaradt benned a kép. A fiatalasszony sírt. Vizontlátta-e valaha is a férjét? Álltál mellettük, dobhártyádhoz verődtek szavaik, s föllázdát, mi lázadt föl, az igazságérzeted?

Összedőlt az iskolátok. A kopogi iskola.

Tél. Nagy hó. S összeroskad a súlya alatt. Este morzsolatok a kemence mellett, s behallatszík a nagy morajlás. Már előző nap megrepedeztek a falak, s rudakkal támasztották alá az ereszt, de nem segített, nagy volt a teher.

A gyerekek végtelenül örülnek ennek, s dobolják a ritmust:

Katekizmus, biblia,

Összedőlt az iskola!

A felnőttek másra gondolnak:

— Micsoda szerencse, hogy nem nappal dőlt össze, mikor benn ültek a gyerekek.

Az iskolaszolga meg ezt mondogatta az örvendező gyerekeknek:

— No, majd nem örültök ti, várjatok csak! Ha majd megtudjátok, hogy be kell járni messzire a központiba.

Így lett, de azért jó volt, milyen jó volt az a néhány napos szünet is.

Közben egy új tanító is jött az iskolába. Alacsony, csont-bőr ember, állítólag a honvédekkel vonult be. Nem szerették, ha felidegesítették, kiabált és azzal hengegett, hogy:

— Nekem ezt a tenyerem — s a jobb kezét az osztály felé emelte

— átlótték ugyan a határon, de azért neked még leakasztok veled egy olyan nyaklevest, hogy!

A kolóniáról a telepeseket elvitték, és magyaroknak osztották ki a házakat. Az elv, hogy csak több gyerekes családok kaphatnak, de protekcióval kaptak gyerektelenek is, a szemközti szomszédotok is ilyen házaspár volt, tisztiszolga a városházán, nagyon jól és biztosan érezték magukat, mert teleültették a kertet s az udvart gyümölcsfával. A bíróról, aki a házakat osztotta, magas, vörös ember, azt mesélték, hogy ez a szavajárása:

Egy család, nem család,

Két család, fél család,

Három család a magyar család.

Kellett a katona. Jöttek haza a sebesültek, rémtörténeteket meséltek a frontról. Lefagyott kezű s lábú emberek. Egy éjszaka alatt megöszültek, meghülyültek. Kilenchavi németországi hadifogság után az apád is hazajött. Falusi parasztgazdánál dolgozott, szépen berendezett, gépesített gazdaság volt. A Magyar Futár képriportokat közölt a honvédek hőstetteiről. Az asszonyok kötötték, küldték a meleg holmit. Szervekedtek a frontharcosok, egyenruhába bújtak az öregek. Az emberek kutatni kezdték nemesi eredetüket. Emlékszel, az apád a gangban fogadott egy összeíró bizottságot. Meg akarták agitálni, hogy lépjen be a Magyar élet Pártjába, de az öreg nem akart kötélnek állni, hiába szavalták neki a szózatot is, csak azt mondogatta: Nem bánom, én sosem voltam tagja még a Mária-társulatnak sem...

Mesélték, hogy az anyaországiak haragszanak a városra, amiért nem őrizték meg a hidat, a kivonuló szerb katonaság állítólag a városházát is fel akarta robbantani, alá is aknázták, de az utolsó pillanatban valaki elvágta a zsinórt. Ezt megjegyezted, de sokáig nem tudtad megérteni, milyen zsinórról van szó. Az, hogy gyűjtőzsinór, nem sokkal mondott többet. Veled egy osztályba járt egy dadogós gyerek, róla suttogták, hogy az apja robbantotta fel a hidat, kissé ki is közösitették ezért, de a negyedik tanító, idősebb ember, nagy hazafi, megvédte. Ó nem tehet róla, mondta, különben is, a katona azt tesz, amit megparancsolnak neki. Szigorú volt ez a tanító, őszülő hajú, szögletes arcú, rekedtes hangú ember, igazságosnak tartottátok, volt tekintélye, és súlya a szavának. Igaz, az elemi negyedik osztálya után, bizonyítványosztáskor — jelen voltak a szülők is, minden diákjáról véleményt mondott, milyen fejű, szorgalmú a gyerek, megállja-e a helyét a gimnáziumban, vagy jobb lesz, ha inasnak megy — egy cipésznek a fiát,

aki igen gyöngé tanuló volt, nagyon megdicsérte, azt mondta az anyjának, nyugodtan adhatja gimnáziumba. Az egész osztály tudta, hogy az apja, a cipész ingyen dolgozik a tanítónak.

Hideg szél fúj, ahogy kilépsz a fal mellől, s átvágsz az utca másik oldalára, arcodba vágja a hideg esőcseppeket. Mint a kínos fejfájás éjjel, mikor nem hagy aludni, az idő minduntalan emlékeztet mostani, itteni reménytelen helyzetedre, nem engedi, hogy elmerengj, ábrándozz a múlt időkön. Sáros a kocsi regisztertáblája, de három lépésről sikerül kitalálnod, milyen jelzésű. Odamész a sofőrhöz:

— Mikor indul vissza?

— Most ezt a tartályt kiürítjük. — Kedvetlen, hallgatagnak látszik az ember.

— Elvinne? — próbálsz tudakozódni.

— Mi az, nincs pénze? — ezt is csak úgy mondja, a kocsi mellett állva, fel sem emelve fejét. Legszívesebben elfordulnál, s itt hagynád, de nem teheted, ki vagy neki szolgáltatva, ha ő nem visz el, ez most az egyedüli alkalom, hogy reggelre eljuss, ha megalázónak érzed is a pénzre vonatkozó kérdést, kénytelen vagy finom maradni:

— Nem az, vonatom nincs több. Itt vagyok megfagyva, s már ott kellene lennem. — Könyörgő volt a hangod, szánalmas jelenségként natottál.

— Üljön be — mondta a sofőr megint csak monoton, unott hangon, mintha a társaságotól akarna megszabadulni.

— Hát be is ülnék — mondtad, s hangod átverte az el nem titkolható öröm. — Bent mégis melegebb van.

Azzal megpróbáltad kinyitni a kocsi magas ajtaját, de hiába rángattad a kilincset.

— Várjon — állított meg a hangja, odalépett, s első rántására kinyílt az ajtó. Úgy érezted, meg kellene dicsérned az ügyességét, de annyira féltél, hogy elrontasz valamit a mégiscsak jó irányban fejlődő dolgokon, hogy nem mertél szólni. Fölléptél, és leültél a sofőr melletti ülésre.

Alig vártad, hogy elinduljatok. Vagy legjobb lenne kiszállni, itthagyni mindent? Érdemes egyáltalán elindulni? A sofőr mellett dolgozó gyerek a csöveket rendezte, kiürült a tartály, pár perc és indulás. Menni kell. Másképp nem lehet. Beszáll a gyerek, a sofőr is, megindul a kocsi.

Az anyád ma délben kedvenc süteményed készítette. A konyhából behallatszott, ahogy a szomszéd asszonnyal beszélt:

— Nem merem tisztán grízes lisztből csinálni.

— Nagyon porhanyós lesz.

— Nagyon grízes ez a lisztem.

— Megcsinálom sima lisztből.

Aztán hallatszott, ahogy fakanállal egy fazékban keverték ki a krémet.

Hangok, amelyek kísérek. Képek, filmkockák, amelyeket az emlékezet perget: a kis szoba ablakából nézel ki a téli udvarra. A szomszéd házának falához döntve cirokkévék hosszú sora. A gőzölgő istállóban az apád kóti a söprút. Cirokból citerát is lehetett csinálni. Bőjtben a kőménymagos bodag. Mikor ettél, s kurcinát is utoljára? Vagy gölődinlevest. Herócét. Az ember a neveket is elfelejti. Vagy mégsem? A nagymamádék udvarában a házatok alját javította a kőműves Bandi bácsi, többször dolgozott nálatok, tiszta ősz ember volt, amióta csak

megismerted, ő mondogatta mindig: Bújjon beléd a túrós rétes! Aztán a nagymamához: Elviszem én ezt a gyereket. Mennyiért adják nekem?

A nagymama a nagy diófa alól minden alkalommal ugyanazt válaszolta:

— Azt nem lehet. Nem adná oda a nagymama száz lánc laposi földért se!

Ez volt a fogalom. A laposi föld.

A nagymama írástudatlan. Tanyán nőtt fel. Mesélte, hogy mikor kicsi volt, s a felnőttek nem tudták kire hagyni, egyszerűen madzaggal odakötötték az ágy lábához. Mikor megnőtt, doboslány volt a cséplőgépen. Egyszer kigyúlt a gépjük, már égett körül, s ő még mindig fönn sivalkodott, akkor az etető megfogta, s úgy dobta le a lánokból.

A gimnáziumban szüleid vagyoni helyzete meg a tanulmányi eredményed miatt tandíjkedvezményt kapsz. Félsz, különösen a latintól meg a matematikától. Szerencsére elsöben nem azok a tanárok jöttek, akikkel ijesztgettek. Megvan valahol a padláson az elsős évkönyved, talán három évvel ezelött volt utoljára kezdedben. Átnézted a névsort, alig egy-két fiú fejezte be veled együtt a gimnáziumot.

Háborús nemzedék?

Ijesztgettek benneteket a vörös rémmel. Otthon, a besötétített ablak mögött hallgattátok Londont és Moszkvát is. A hátsó kertben ástok egy pincét, védekezni kellett a légitámadások ellen. Esténként két-három kandli tejjel megindultál a másik utcába. Felétek lakott egy magyarországi csendőrcsalád, a fiú veled járt iskolába. A háború vége felé meséli, hogy ha bejönnek a ruszlik, szabadszerelem lesz — első gimibe jártok —, s ha valaki megkíván az utcán egy nőt, csak szól neki — az Árpád utca közepe táján déli napsütésben bandukoltok haza —, és egyszerűen lefekszenek ide az árokba.

Erősen zúg a nagy motor, a sofőr egészen előre hajol, hogy jobban lásson, néha feléd fordul, ekkor veszed észre, milyen mongol képű ember. A kocsi bemelegszik, leveded a télikabátod. A temető, aztán a villanytelep mellett mentek el. Itt volt nem messze a csendőrlaktanya is. Ezen az úton vonultak az utolsó hetekben a végtelen kocsisorok a menekülő bánáti svábokkal.

Tizenkét éves vagy. Jobban emlékszel az eseményekre.

Szédelegve bolyongsz az érthetetlen fogalmakkal teli világban. Az emberek, némán is, az arcok, tekintetek csak ezt kérdezik: mi lesz velünk? Világos volt már, hogy semmilyen titkos fegyver nem nyeri meg a németeknek a háborút. Közeledtek az oroszok. Találgatások. A romtemplom előtti teret, ahol a tábori misét szokták tartani, német katonák, tankok, harckocsik lepték el. Valamelyik pesti lapban megjelent a rendelet, hogy előbb véget ér a tanév, bezárják az iskolát. A felsősök vettek néhány újságot, olvasták az örömhírt, de az igazgató elszedette a lapokat.

Október nyolcadika. Szintén vasárnap. Gyönyörű napsütéses ős. Tele a magtárak, görék, hordók. Néhány napja bizonytalanságban a város. Hallgatjátok, hogy közeledik napról napra Bánátból az ágyúörgés. A kérdés, védik vajon a várost, vagy harc nélkül átadják az oroszoknak?

Egymást cáfolják a hírek. Vasárnap reggel kinn álltok az utcán.

— Hogyne védenék, kérem, csak nem adjuk így át, szégyen lenne! Látjátok, a nagyutcán ki-be szaladgálnak a katonákkal a teherkocsik.

— Szó sem lehet védekezésről. Minek veretnének össze a várost.

A másik utcából jönnek kocsit keresni a csendőrök. Pakolnának, menekülnek ők is. Azt mondják, elvonult a közigazgatás, a katonák is. Aztán megint:

— Végig a parton tankok vonultak fel. Minden kapualjban katona áll. Utcai harcokra is számítanak.

A fészker alól kihúzzátok a kocsit, te a hátsó lócsnél tolod, a fontosabbnak tartott holmit felrakjátok. Biztosabb lesz mégis kimenni a tanyára a rokonokhoz. De ha mégsem lesznek harcok? Itt hagyni a házat prédára? „Kellett ez nekünk — mondogatják egymásnak az emberek, aztán átveszik egymástól a szót: — jobb lett volna, ha nem is jönnek” — a negyvenegyes fordulatra gondolva. „Olyan jól megvoltunk egymással.” A bosszútól félnék, az ártatlanok is, a bosszú nem válogatja az áldozatait. Az vak. „A bűnösök különben is mindig elmenekülnek, nekik van mitől félniük, s viszik az irhát, s aztán mások isszák meg a levét.”

A tanévet még megkezditek, de gyorsan bezárják az iskolát. Egy délután az Árpád utca sarkán szedted a nyulaknak a füvet, mikor látod, a számtantanár kofferral kezében siet az állomásra. Mogorva, magas ember, nem pofozkodik, de a slekniteket nagyon szereti meghúzgálni. Talán ott először, mi ez?, kaján örömet érzel, ahogy utána nézel, azért mert elmegy, mert neki menekülnie kell onnan, ahol te maradhatsz. Maradhatsz.

Maradtok. A holmi ott a kocsin a hátsó udvaron, de visszapakoljátok a lakásba. Azt is rebesgetik, hogy veszélyes kimenni a városból, a kukoricásokban partizánok tanyáznak. Talán két óra, kinn áll az egész utca a házak előtt. Várakoznak. Mint tavasszal, zöldell a fű a járda szélén. A közeli templomból az állomás felé megy a pap is, átszól a túlsó oldalról: „Nyissák ki az ablakokat, mert robbantják a villanytelepet.” A villanytelep meg a malom épségben marad. A katonát, akinek a zsinórt meg kellett volna gyújtania, állítólag holtrészen találják meg a temetőárokban. Alig múlhat két óra, amikor meglátjátok a folyó felől jövő és a város másik széle felé tartó szovjet katonákat. Az emberekben megreked a szó. Talán a lélegzet is. Ezek azok? Mindenki odanéz, a ti utcátokat átszelő utcán mennek kifelé. Gyalog jönnek. Kis csoportokban, kettesével, vállukon golyószóró, szelídeknek látszanak, megnyugtató a látvány, mintha otthon lennének. Ez a háború? Sehol ellenállás, sebesült. A szomszéd ház előtt összejöttek. Azt mesélik, hogy egy csoport kiment a komphoz, ott virágcsokorral várta őket, ott volt a sarki csonka kezű tisztviselő is. A kommunizmusról tárgyalnak. Mit mondott a moszkvai rádió, mit London, mit irtak a magyar lapok. A parasztok a kolhoztól, a közös konyhától, a vályútól rettegnek legjobban. Egy mondatra emlékszel tisztán, egy ellentetésre, egy ott, a parasztok közt lakó munkásember ejtette ki, kissé tréfálkozva, de nagyon nagy szöget ütött vele a fejébe: „A kommunizmusban mindenkinek lesz fürdőszobája.” Te addig még képen sem láttál fürdőszobát, fogalmad sem volt, milyen is

az. De ezt most úgy képzelted el, s ott a többiek is, hogy amint az oroszok bevonulnak, pontosabban, ahogy a fasisztákat elűzik, átveszik a hatalmat, kommunizmus lesz, s ezzel fürdőszoba is, minden házban.

A katonák beásták magukat körül a város peremén. S ti este nyugodtan mentek aludni. Végtelenül kellemes az első benyomás. Semmi sem igaz abból, amit a vörös katonákról a propaganda terjesztett. Oszladozik a bizonytalanság. A fojtott hangulatba beszűrődik a reményesség levegője. De reggel már azt mesélik, kinek a lakására törtek be az éjjel, kinek a feleségét erőszakolták meg, az emberre ráfogták a puskát, az asszonyt letéperték a földre, sáros bakancsokkal befeküdtek a tiszta ágyakba. Újabb és újabb részletek: elviszik az ágyneműt, az órát, a kocsiból kifogják a jobb lovat, az ágy alól kiszedik a cipőt, ha a hadifogoly-szállítmányból hiányzik egy-két ember, a polgárok közül belökik, aki kéznél van. Szántani, vetni kellene, de a parasztok nem merik kihajtani a lovat az utcára, a nagykapu bejáratánál is gondosan elsimítják a kocsikeréknyomokat, nehogy valami is arról árulkodjon, hogy ló van a háznál. A kerítéseken falragaszok. Éljen a felszabadító vörös hadsereg! Háború. Katonák. „Tudjátok, mit csináltak a tieitek a Don-kanyárnál? A lábánál fogva emelték fel a csecsemőt, úgy hasították kettőbe.”

A városháza alatt pince. Megtelik a börtön. Háborús bűnösökkel. Egy tanyai nagybátyád is a börtönben ül. Te hordod be neki az ebédet. Az anyád megfőz, bepakol egy kosárba, letakarja egy szalvétával, s te megindulsz vele befelé a Mária utcában. Nem épp henecegni való dolog, háborús bűnösnek hordani a börtönbe az ebédet. Néhány hónapig ült a rokonod, aztán kiengedték. A bíró azt mondta neki: „Hát maga ellen nincs semmi vád, csak hogy megfogta a katona kezében a fegyvert.”

Azért zárták be, mert egy rokona negyvenegyben lelőtt egy telepést. Amikor azokat vitték el, ez az egy kiugrott a csoportból, futni kezdett, többen is utánalóttek, s aztán mindegyik azzal henecegett, hogy ő lőtte le, övé a dicsőség. Most keresték, de az utolsó pillanatban elmenekült, megérezte, hogy baj lesz. Annak idején bebizonyította talán, hogy ő lőtt a legpontosabban. Bűnössége vitán felüli, érthető, hogy keresték, s az is, hogy mivel nem volt otthon, megnézték, hátha a rokonoknál rejtőzik. A nagybátyádat beviszik, azzal gyanúsítják, hogy ő rejtegeti. A tanyáról a városi börtönbe hozzák. Hordod az ebédet a börtönbe, átadod a börtönőrnek, aztán állsz a folyosón, várod, hogy az őr visszaadja a kosarat, aztán vissza haza. Hol cigarettát, hol pár soros levelet rejtetek az étel közé. Egy nap visszaküldik az ebédet, senkitől sem fogadják el. Kiürült a börtön. Eltűntek a rabok. Rengeteg szóbeszéd:

- Elvitték őket.
- Egy vasutas Indjiján látta őket.
- Mese az egész, kivégezték mind!

Tizenhárom éves leszel. Szereted ezt a rokonod. Tanyai ember, de a katonaságnál telefonista volt, távírdász, ért valamit a technikához is, ami tanyai parasztnál még ritkaság, már a háború előtt telepes rádiója van, sőt mesélték róla, hogy a nagyobb krumpliba is beszerel valamilyen drótot és lehet nála hallgatni a zenét. Sajnálta, féltél is, mi történt vele. Aztán megtudtátok, hogy él, üzennek, hogy vigyétek tovább az ebédet. Véletlenül maradt életben, ő meg két társa. Borzalmas éjszaka.

A pincéből fölvezetik őket egy irodába, felveszik személyi adataikat, levetkőztetik, aztán dróttal összefűzik egyiket a másikkal. Állítólag a dobos meg a jegyző volt a legvadabb. (Ezek úgy képzelték, hogy majd úgy lesz minden, mint a régi Jugóban; mikor néhány hónap múlva látták, hogy nem megy, akkor elköltöztek.) A három tanyai rab egymás mellett, egyikük észreveszi, hogy a harapófogó elvágja kezén a drótot, az örök nem veszik észre, részegek, kihajtják őket, vaksötét az utca, havas eső, eloldják egymást, és három meztelen ember fut, amerre lát a vak éjszakában. Egy ismerősehez menekül, rongyokat szed magára, kerítéseken mászik keresztül, a tyúkólban várja be a reggelt, akkor agyonfagyva beszél a házba, azok rendőrért mennek. Ez megjön, megáll a szoba ajtajában, ráfogja a puskát, és parancsol: „Menj ki!” Mit csináljon? Ha nem megy, azért lövi le. Ha megy, nekimegy a puskának, s megintcsak lelövi. Néhány hónap múlva a bíró ezt mondta neki: megfogta a puskát. Mit tehetett? Visszakísérik a börtönbe. De nem tettek vele semmit. S a többiek?

Mi volt ez, hogy utána nem tettek a nagybátyáddal semmit? Megint találgatások. Egy változat: egyesek szabad kezet, szabad bosszút, megtorlást követeltek, s talán három vagy négy órára meg is engedték ezt nekik.

Az aszfaltos utat most kockakövekből kirakott szakasz váltja fel, rázódik a kocsi, zajosabb, azt mondják, azért raknak le ilyen betéteket, hogy időnként fölrázza a sofőröket, nehogy elaludjanak.

Újra és újra, megint csak ezt kérdezed magadban: minek ezt az emléket bántani? Seb, hegedés, var. Ha megpiszkáljuk, újra kivérzik. Nehezebben gyógyul be. Ez alighanem így van. S az is, hogy ma már elég józannak kell lennünk ahhoz, hogy ezt megértsük. Meg azt is, hogy ezt ma már nem lehet, nem is kell az embernek magába fojtva hordani. Különben is, negyvenegyről tudjuk, mi volt. A rendszernek is megvan a maga kvalifikációja.

Mi történik a rokonoddal, mikor kijön?

Nagy kommunista lesz. A beszolgáltatás idején a legszélsőségesebb odaadással hajtja végre a rendelkezéseket. Senkit sem kímél. Negyvenegyben, mikor látta azt a rablást, mentek be a szerb házakhoz, néhányan még a szappant is elvitték, rettegés maradt a nemzetőrök mögött, otthon a gyerekeknek csak azt mondogatta: „Miért csinálják ezt? Mire való ez? Csak azért, mert azok szerbek?” Mintha csak érezte volna, hogy annak majd ő issza meg a levét. Mert így ő, aki akkor elítélte a garázdálkodást, ártatlanul ült néhány hónapot, s majdnem az életébe került. De amíg ült, kispekulálta, hogy ha ő most meghúzza magát, akkor azt csinálnak vele, amit akarnak. El-ement hát a Népfrontgyűlésekre, és amikor azok, akik börtönbe vetették, a testvériségről szavaltak, akkor szót kért, hogy igen, de... Egykettőre ő lett a tanyaközpontban az odbor elnöke. Agítál, gyűléseket szervez, beszédek mond, munkaakcióra küldi a gyerekeit. Mint elnök előszedi az adófizetők névjegyzékét, s jó nagy adót meg beszolgáltatási kötelezettséget ró ki azokra, akik őt a börtönbe juttatták. Azok lázadoznak, szidják, ő nem teketóriázik, feljeleníti őket, s le is ülnek egyenként öt-hat évet.

Ez persze már később történik, addigra már az oroszok is elvonulnak. Igaz, a ti utcáokban, közvetlenül a háború utáni napokban sem találkozol velük. Egyszer jönnek csak, házkutatást tartanak, fegyvert keresnek, de semmit sem bántanak. Aztán még egyszer jön egy öreg,

talán ő is paraszt, ki tudja, mi mindenen esett keresztül, hány hozzátartozóját ölték le talán éppen a magyar katonák, csak egy zsák kukoricát szednek ki az apáddal a góréból, aztán csöndben elbúcsúzik. Az öregapád nem bírja sokáig, nem jár a frontharcosokhoz, nincs egyenruhája, de negyvenegy után kiakasztott a falra egy nagy keretes képet, a régi Jugóban ezt nem volt szabad — őt látni a fényképen, lóháton, pödört bajusszal, kivont karddal, a magyar huszárok egyenruhájában —, s most megint leakasztja. Összeroppannak az idegei. Látod a nagymama rémült arcát, ül az ebédnél, tányérjában aranylós húsleves, rezeg a keze, s ahogy fölemeli a kanalat, kicsorog belőle. Az Árpád utca sarkán, a szemközti oldalon az oroszok egyik osztagának, egységének parancsnoksága, itt a konyha is. Ugyanebben az utcában, negyedik ház, öreg vasutas házaspár, a konyhában ebédelnek, valaki bekiabál: „Viszik az ágyneműt!” Egy katona beugrott az ablakon, föl-pakolt, s hátán a batyuval eliszkolt, az emberek utána, a parancsnokságról a lármára kijön egy tiszt, elkapja a katonát, kiabál rá, leszidja, lepfozza, letépi a kitüntetését, s valósággal beletapossa a kocsiút sarába. Az emberek csodálkozva nézik, mi történik.

Senki sem tudta, lesz-e magyar iskola vagy sem. Télen a gimiben csak szerb tagozat nyílik. Azt is beszélnek, hogy majd két nyelven folyik a tanítás. A Tóparti utcában, a volt polgári helyén kell iratkozni. Régi osztályfőnököd is ott ül az asztalnál, megörlösz, mikor meglátod. Eszedbe jut — amíg váród, hogy sorra kerülj —, mit mondott az osztályfőnöki órákon a magyar hazafiságról: „A templomban, mikor a mise végén a magyar himnuszt énekelik, akkor feszes vigyázzban áll az ember, és meg nem moccan, ha légy száll is az orrára.” Most csak szerbül hajlandó beszélni. Félti az állását? „Hogy akarsz, fiam, beiratkozni, ha nem tudsz szerbül?” Szó nélkül kifordulsz a teremből, s hazamész. A gimnázium épületében kórház, az állomásról hosszú kocsisorok, parasztszekerek hordják be a sebesülteket. Egymás után érkeznek a frontról a vonatok. Nézed, ahogy a hordágyon kiemelik a sebesülteket a tehervagonokból, s behelyezik őket a szalmával bélelt kocsiderékba. A gimi előtt benézel egy kocsiba. Talán tizennégy éves gyerek fekszik a szalmában, egyik lába levágva, feje bekötve, a kötést átveri a vér. Egy-két évvel lehet idősebb nálad. Ezek a partizánok. Hol állsz te, mibe kapaszkodj? Neki vágták le a lábát, s te kapkodsz mankó után. Néhány diáktársad elment a leventékkel.

Zúr a fejedben. Ellentétes előjelű élmények keverednek benne. Még az ősszel csónakon átmentek a folyón, fúj a szél, hullámoz a víz, sokan mennek szüretelni a birtokra. A munkáért pénz helyett szőlőt kapnak, nagy ruháskosarakkal hozzák haza. Ti is nekivágtok, néhányan szomszédok, de nem kedvez a szerencse. Álltok a töltésen, nézitek, merre induljatok, de félve látod, nagyon határozott léptekkel feléd tart egy polgári ruhás, puskás, mord ember. Lekapja fejedről a sötétkék gimista sapkát, kettészakítja és dedobja a vízbe, nem is mersz utánanézni: „Ez nem Magyarország, hanem Szerbia!” Most már meg tudod érteni, magyarázni is — talán apját, gyermekét vagy feleségét ölték meg a háborúban —, akkor borzasztó volt, s alig vártad, hogy épségben visszajöhess a folyón, ez viszont nehezen ment, csak két csónak közlekedett, s rengetegen vártak a sorra, hideg szél fújt, sorba kellett állni, sapka nélkül dideregve.

A sofőr fölenged, egyre többször fordul feléd, veled egyidős lehet, kitűnik, hogy ő is magyar, a munkájáról beszél meg a gyerekeiről, két fia van, még kicsik, de már élnek-halnak a motorért. Előbb figyelmesen hallgatod, aztán el-elkalandozik a képzeleted. A fölüljáró másik feléről erős fényrel nagy hűtőkocsi tűnik fel, megvilágítja a sofőrfülkét, csak egy pillanatig, aztán mind a ketten rövidre veszik a fényt.

— Hol volt negyvennégyben? — fordulsz hozzá, félbeszakítva, minden bevezető nélkül.

— Kinn a tanyán, hát gyerek voltam.

Most megint hosszú fényt ad, aztán leveszi, egészen messziről két gyöngye fény jelzi, hogy jön szembe valaki. Jobb kezét homlokához emeli, föltojja micisapkáját, megvakarja a fejét.

— Miért kérdezi?

Nem messze előttetek egy macska szalad át az úttesten, a közepén megáll, felétek fordítja fejét, csillognak a szemei, aztán meglapulva továbbbiskol.

— Csak úgy, eszemben jutott valami.

A gyerek horkol a hátsó ülésen. Meg akartad még kérdezni, veszett-e oda valakije a háború alatt, de csak legyintettél egyet magadban. Beérkeztetek egy faluba. Az első, jobb kéz felőli ház előtt két kutya szaglászta egymást.

A falu gyéren megvilágított főutcáján percek alatt átfut a kocsi. Szótlanság. Megint egy vereség. Erdemes-e erre gondolni egyáltalán? Élni kell, dolgozni, sokat keresni, annyi lehetőség kínálkozik az élvezetre. A kesergés sehova se vezet. Micsoda helyzetek voltak! Felszabadítás, vége a háborúnak, végtelen öröm. De volt olyan is, akit hiába vártak vissza. Az elhurcolt zsidók összehordott holmiját a zsidótemplomból most szétosztják a visszatérő telepeseknek. Drága, finom bútorok is vannak itt, s a bizottság tagjai egy-egy kocsival, a javából saját lakásukra küldenek. Senki sem ellenőrzi, senkit sem vonnak felelősségre. Forradalmi erkölcs? Francia jakobinusok!

Államosítás. Földreform. Négy malom a városban. A legkorszerűbbet leszerelik, s elviszik valahova délre, ahol sosem terem, a hegyek között, búza.

Hűsz éve. Most a sofőrtől akartál kérdezni valamit, de meggondoltad, talán elhamarkodott lett volna. Alig ismeritek egymást. De hűsz évig. Nagybátyádnak arról a tragikus éjszakájáról senkinek, barátainak sem mertél beszélni. Pedig szabadon beszélni, a vélt igazságot félelem nélkül elmondani, ez egyik alapfeltétele annak, hogy nevéhez méltó lehessen az ember. S te ezt visszafojtottad magadban, a félelem fojtotta beléd a szót. Hallgatólagos alku, nem szólsz, és akkor nem bántanak. Általában megvetik azt az embert, aki eladja magát. Te is. Most itt az alkalom. Még talán tíz perc, s megérkeztek. Holnap ezt is el fogod mondani, s a többit is, ami miatt idejutottál. Meg kell, hogy értsenek.

Meleg van. Megtágitod a nyakkendőd. Gumitalpú cipődben izzad a lábad. Öledben az elázott nehéz télikabát. Most már kibírod akár-hogy is. Holnap ilyenkorra túl leszel mindenben. Elteltél benzinszággal, mindened átítatta, s már nem is érzed.

A nagy utca macskaköveit már a magyarok felszedték, az új utat azonban már nem fejezhatték be, most rohammunkában dolgoznak itt az emberek, idejár az apád is, s itt állsz elé a koratavaszi délelőtt, aprószemű eső szítál, hogy megkérdezd, mi legyen veled, menj-e beiratkozni az iskolába vagy se.

Mindent összebeszéltek akkor az emberek. Azt is, hogy így akarják a magyar gyerekeket összeszedni, hogy aztán elvigyék őket az oroszok. Nem hittél ennek a mesének? A gimnázium második osztályát kell folytatnod, fázósan állsz az apád előtt, s eszedbe jut, az aratás mindig milyen nehezezőre esett. Az apád nem mondta azt se, hogy menj, azt se, hogy maradj. Hallod a hangját, látod, ahogy áll egy homokrakás előtt lapátjára támaszkodva a reménytelen borongásban, s csak ennyit mond: „Nem bánom, fiam, ahogy gondold.” Elindulsz az iskola felé. Tizenöt perc. Locspocs. Fázol. Félsz. Talán háromhónapos az a tanév. Még tart a háború is. Megalakul a Petőfi-brigád. Munkaszolgálatosok.

Az algimi négy osztálya szinte észrevétlenül múlik el, az iskolában mintha semmi sem történt volna. Legnagyobb élményed talán a vonat volt. Tizenöt éves korodban utazol először. Osztálytársaidnak nem mered bevallani, szégyelnéd, hogy eddig csak a teherkocsikra léphetted fel nyáron, amikor a dinnyét adták át, az öreganyád akkor is nagyon félt, nehogy elinduljon a vonat, ha mindjárt mozdony nélkül, magánosan állt is ott a vagon; máskor a kukoricaföldekről nézted a száguldó kocsikat, pőfékelő fekete mozdonyokat.

Az első hegyek. A fővárosban az éjszaka egy iskolában, padokon alszotok, pokrócokban. Szarajevóban is egy Miljacka-parti iskolában. Dubrovnikban kinn Lapadon, egy elhagyott villában. Találkozás egy magyarországi küldöttséggel, nem messze aknamező, főleg a hátizsák-ból kosztoltok. Néhányan étteremben is esznek, te még sosem voltál, azt sem tudod, hogy is kell oda bemenni. Néhányan esténként nagyon beszívnek, egyik fiú szerelmi bánatában leugrik az erkélyről, a másik a szoba kövén hanyatt fekvé hányja ki a vacsorát.

Az egész gimnáziumon észrevétlenül csúszol át. Megúsztat szerencsésen. Nyolcadikban, az utolsó órán az osztályfőnök mindegyik diákjáról véleményt mond, mikor hozzád ér — az utolsó előtti padban ülsz —, megátalkodva néz rád, öt-hat évig tanított, s mégis kénytelen bevallani: „Rólad képtelen vagyok bármit is mondani.”

Önmagadban élted át a világot. Így születted, ilyennek formáltak a körülmények? Húsz év távlatából is emlékszel, hogy nézel szótlanul egy lány után — dús haja, erős melle, egyenes tartása volt —, látod, ahogy reggel frissen kijön a lapadi villából, s megy föl az útra vezető lépcsőn. Tíz év múlt el a lapadi reggelek óta, mire megsimogathattad a haját.

Nagyobb társasággal a hegyekben, kiránduláson. Giccses, de nem tehetsz róla, virágznak a gyümölcsfák. Ebéd után ketten elmentek ivóvizet keresni. Először jártok a sűrű bozót között vezető szerpentin. Hogy kellene visszatalálni? Megálltok. Hány pillanatig néztek szótlanul egymásra, s aztán valóban lehetséges lenne, hogy pusztán nézéssel, egymás szeméből megértse két ember egymás gondolatát?

Vannak pillanatok, amelyeket sosem tudunk megfejteni.

Gyorsan peregnek a percek. A főváros fényei. Már is a hidon gördülnek a kerekek. A gázgyárnál a sofőr lefékez. Ő itt jobbra fordul,

viszi a garázsba a kocsit. Fizetsz, aztán kiszállsz, és megindulsz gyalog hazafelé.

Elállt az eső, hajnali kettő, ilyenkor a fővárosi utcák is néptelenek, csak néha suhan el melletted egy kései taxi, hangtalan, ragyogó diplomata-kocsi. A sugárút ragyog a fényben. A főpostánál balra fordulsz, elhagyod a képviselőház tömör épületét, egy önkiszolgáló kivilágított kirakatában vásári limlom. Szemközti ház, első emeleti erkélyes ablak. Hajnali kettőkor Mira még nem alszik.

Hátrább lépsz, felnézel, de csak a csillár egy részét tudod szemügyre venni. Átmész a túloldalra, az utcai kapu zárva, különben is ilyenkor nem illene. Visszafordulsz, a postáról felhívod telefonon.

— Te jó ég, mit csinálsz te ilyen későn?

Minden bevezető és magyarázat nélkül úgy hathatott ez a kérdés, mintha féltéglát dobtál volna be az ablakon.

Meglepődsz, alig ismered meg a hangját. Ennyire eltorzítja a telefon? Mintha egészen fals lenne. Vagy te vagy az. Egy nagy hazugság. Önámítás az egész. Készülsz a holnapi reggelre, előre átgondolod, mit fogsz majd mondani, nehogy elszóld magad és kiderüljön az igazság. Megint szeretnéd elhallgatni, ami kellemetlen és veszélyes. Tudod, hogy akkor fölösleges az igyekezet, akkor jobb el sem kezdeni. Annak a tragikus éjszakának az emléke üldöz, s a razzia, a jég alá csúsztatott emberek ezrei? Sokkal, sokkal később hallottál róla, tudomásul vetted, megállapítottad, hogy szörnyű volt, de még csak meg sem rázkódtál bele.

Nem lehet az igazsággal telefonon beszélni, eltorzul a hangja. Szembe kell nézni vele. Letelt a három perc, az automata megszakította a vonalat.

— Adj egy aszpirint! — mondtad már az előszobában. Tudtad, hogy nála mindig egész patika van fájdalomcsillapítókból és altatóporokból.